

УДК 32.01 Lukić R.

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.7332022.3>

Прегледни рад

Бранко Надовеза

Институт за новију историју Србије, Београд

РАДОМИР ЛУКИЋ: ПОЛИТИКОЛОШКА И ФИЛОСОФСКА МИСАО

Сажетак

Радомир Лукић је у многим својим радовима дао велики допринос политиколошкој науци и филозофији права. Готово да нема друштвене појаве коју он није сагледао не само са правне позиције, већ и са позиције политикологије и филозофије права. Сматрајући да између тих структура често и нема границе.

Кључне речи: Радомир Лукић, право, политикологија, филозофија права, држава, политичке странке, идеологија, морал

Радомир Лукић није случајно један од оснивача Хегеловог филозофског друштва у Београду. Свестрано образовани интелектуалац, по струци правник, редовни професор Правног факултета Београдског универзитета и шеф катедре за социологију права, Лукић је био редовни члан САНУ и других академија наука. До својих великих синетеза филозофског нивоа и значаја долазио је поступно, с врхунцима у „Социологији морала” (1974, 4. издање 1995) и „Систему филозофије права” (1992, 2. изд. 1995), као рођени филозофски дух, деценијама се борећи са решавањем филозофских проблема који су га, како сведочи, увек мучили.

Те „муке духа” почеле су раним губитком оца у Првом светском рату. Одрастајући уз деду као једини мушки потомак, свестан да „не сме умрети” да се породица Лукића не би угасила, затим захвалио своје учитељу у родном селу Милошеву код Смедерева што је убедио његовог деду да настави школовање остављајући сеоско имање, као најбољи ђак смедеревске гимназије а затим Правног факултета у Београду, Лукић се нашао као докторанд на париској Сорбони. Са бриљантно написаном и одбрањеном

докторском дисертацијом под насловом “La force obligatoire de la norme juridique et le probleme d’un droit objectif”, Paris, Faculte de droit, 1939. (Обавезујућа снага правне норме и проблем објективног права), млади Лукић није хтео одустати од неких својих теза о католицизму које је његов ментор с тешком муком усвојио – иако није био до краја задовољан својим решењем објективне и субјективне стране важења правних и уопште вредносних норми, пошто их ствара човек–субјекат макар и као друштвено биће. Подсетимо да је Лукић у целокупан свој теоријски и практични рад увео социјално-хуманистичку компоненту, инспирисан не само Огистом Контом и Емилом Диркемом, већ и Томом Живановићем (принцип трипартиције), а да се од великих филозофа угледао на Канта и Хегела, с тим што се у његовој филозофској култури налазио и есенцијални допринос многих великих мислилаца од антике до наших дана, од којих је преводио и/или писао о Арнолду Тојнбију, Чарслу Рајту (*Ch. Wright*), Максу Веберу, Хансу Келзену, Јакобу Морену и другима, нарочито ауторима блиским као филозофима права, историје и других наука, Ж. Гурвичу и другима.

Формирајући се све више у духу свестраности, интердисциплинарности, опште теорије и методологије све до опште филозофије с посебним обзиром на однос науке, филозофије и друштва („Енциклопедија права”, 1946; „Друштвене промене у XX веку”, 1957; „Методологија права”, 1977, 1979, 1983, 1989, 1995; „Основи правног система СФРЈ”, са З. Гребом и Б. Јојићем, 1982; предговор књизи А. Стојковића “L’Evolution de la philosophie Serbe”, 1977; и др.). Пошто га је ценио и Слободан Вл. Јовановић, па је у другој Југославији постао и научно сумњив, Лукић је једно време почео да студира и енглески језик и књижевност и докторирао бриљантно са дисертацијом: „Теоријски основи и развој система државне власти у СССР у периоду 1917–1977. године” на Правном факултету у Београду 1978. године.

Као што је темељним анализама доказао професор-мислилац др Милијан Поповић (1995), Лукић је остао веран себи уздижући се до филозофског мислиоца.

Лукић се даље кретао путевима филозофије и методологије права настојећи и успевајући да остварује синтезу врхунских теорија и њихове емпиријске подлоге, што значи и њихове друштвене релевантности, где је морао темељно обрадити и генетичку страну тако да у енциклопедији његовог опуса налазимо поред теорије и историју државе и права и готово целокупног корпуса друштвених наука и њихове филозофске основе. Пошто се виша социологија

код Срба зачала на београдском Правном факултету између два рата, и млади доктор Сорбоне Лукић укључио се у њену доградњу: преко социологије права дошао је до опште социологије коју је од 60-их година први у Србији систематски обрадио као општу друштвену науку, за чије конституисање тада владајући историјски материјализам по Лукићу може бити једна од општих теорија и метода, али не може бити и комплетна општа социологија. Овде не можемо набројати ни све књиге из тога комплекса: социологије, политикологије, енциклопедије права и других дисциплина које је Лукић зналачки и на оригиналан начин обрадио формирајући погледе не само студената права, већ и стваралаца у области друштвено-хуманистичких наука широм Југославије. Попут Михаила Илића, као хуманист, Лукић је свуда захтевао да се право продужи и димензијом правичности и социјалности тј. хуманости, а никако да се формализовањем претвори у неправу и неправду.

Све време, као што видимо, постаљао је и решавао и филозофске проблеме друштвених наука којима су проткани његови списи. Своју филозофску вокацију проф. Лукић је годинама исказивао предајући на филозофско-социолошком одељењу Филозофског факултета у Београду. Редовно смо га налазили као референта на многим филозофским скуповима у земљи и иностранству, укључујући и конгресе Међународног Хегеловог друштва у Атини, Берлину, Београду, итд. Дајући самосталне одговоре на комплекс основних филозофских питања: шта је човек и какав треба да буде, какав је смисао његовог живота итд. – основна прекупација проф. Лукића била је етика, аксиологија и филозофска антропологија, али се он бавио и онтологијом, гносеологијом, методологијом, филозофијом специјалних наука и другим филозофским подручјима и то по правилу интердисциплинарно. Просто је задивљујуће колико је области и у њима тема обухватио у свом опусу академик Лукић – а његова потпуна библиографија још није уређена ни објављена, јер ни он нема података о објављеним радовима у иностранству.

Са смислом за детаљ у наукама којима се бавио, али и даром да по моделу Хегеловог „конкретног општег” одмах докаже да се ту крију крупни научни и практички проблеми, проф. Лукић је стигао да се интердисциплинарно бави и социологијом села (а уз то и етнологијом и фолклористиком) и да се бори за његову обнову на нивоу савремене технике и технологије, да се упорно бори против „беле куге” код нас, за рехабилитацију ћирилице и чистоту српског језика, а дао је прилоге и историји српске и југословенске

филозофије, посебно темељном обрадом схватања Томе Живановића, свога професора Ђорђа Тасића и др; као председник Одбора САНУ за припрему целокупних дела Светозара Марковића који је преузео после смрти академика Душана Недељковића, окупио је сараднике и дао допринос утврђивању научне истине о овом члану-кореспонденту Марксове интернационале који је дао самосталну спецификацију марксизма на услове и могућности Србије свога доба и будућности.

Проф. Лукићу није била страна ни идеологија марксизма. Зрели Лукић, као аналитичко-синтетички научно-филозофски стваралац антидогматски оријентисан, отвореног духа спремног на дијалог и прихватање сваког релевантног, а доказаног или доказивог мишљења, али истовремено постојаног у својим уврећима и опредељењима док се не докаже супротно, еволуирао је у праву, социологији, етици и општој филозофији поступно али сигурно, да би на крају објавио своје дело и о општој филозофији.

Разуме се да је био одлучан противник стаљинског догматизма, али је прихватио многе основне принципе критичког историјског материјализма; у онтолошким, методолошким и аксиолошким разматрањима код њега има и дијалектике природе и још више дијалектике друштва и човека. Лукић је, значи, својеврсни научно-филозофски детерминист који настоји да спаја емпиријски и рационални моменат, да би се успео све до метафизичких висина – али као претежно француски ђак и следбеник српске народне мудрости, не губећи, међутим, никад из вида ни здрав разум и емпиријску релеванцију свих теоретисања као један од битних критеријума њихове истинитости и хумане вредности. Као што је др Радмила Васић документовано доказала, проф. Лукић је филозофију као „муку духа” схватио увиђајући да су филозофска решења као у основи надискуствена (за разлику од научних која се ограничавају искуством и разумом) увек само релативно доказана и прихватљива – дакле, увек отворена новим човековим продорима на основу нових сазнања и проблема пред које човек и човечанство до краја непредвидљив ток догађаја стално ставља. Лукић је био филозоф нарочито тиме што је живео са својим погледом на свет (поменимо да је и његов син др Миодраг Лукић био универзитетски професор филозофије).

Лукић је свој систем опште филозофије објавио у делу „Систем филозофије права” (1995) као опширно прво поглавље – уводно у друго насловљено „Филозофија права”. Пред нама је разрађен систем који је плод његовог животног искуства и мислилаштва, а ми

ћемо бар сасвим сажето да прикажемо и скицирамо само основне тезе Лукићевог филозофског система.

Лукић схвата филозофију као „учење о свету који постоји”, али додаје: да би се свет објаснио тј. утврдило његово „порекло, узрок, настанак из нечег што није свет” у коме живимо, као и питање настанка света, на која се такође мора одговорити, он ће то учинити (идући за Петронијевићем „хиперметафизиком” коју овде не спомиње) под насловом „надфилозофије, која учи о нечему што је ван света, иако је у вези с њим”, и то ће учинити на крају свог система.

„Предмет филозофије је суштина света, односно постојећег уопште”, и он се може обрадити рационалним, и ирационалним путем (интуицијом, осећањем), у искуству или „ван искуства тј. по себи, ‘непропуштањем’ кроз наше искуство”, тј. у „надискуству”. Главна разлика између филозофије, науке и религије, по Лукићу је ова: Наука је заснована на искуству и рационална је дисциплина, док је филозофија заснована на надискуству али је рационална, а религија је заснована на надискуству али је ирационална. Поред опште, постоје и посебне филозофије – природе, друштва, човека, живота, уметности, религије, државе, права.

Методе филозофије засноване су на законима логике као што је са наукама случај – али ако полази од искуства филозофије на њему не остаје већ њиме филозофске ставове и доказује – то су методе логике које се проширују на надискуство и заснивају се као априористичке, аксиоматске методе и као дедукција из априорних и аксиоматских метода; а постоје и методе којима се филозофски искази не доказују – то су следећих пет метода: интуиција, надахнуће, открочење, аксиолошка метода и логичка метода. Међутим, иако не може без филозофије, човек мора схватити да су филозофски резултати „очигледно недоказиви” тј. вредност је филозофије само у вероватности а не у истинитости њених ставова, и друго, у вредности њених основних ставова (а то су идеализам и материјализам, солипсизам и др.). Основни филозофски ставови су конструкције; живећи између науке и уметности и у додиру с религијом, „велика филозофија је једно величанствено дело, које иде у највећа достигнућа ума, али исто тако и душе, која пред неумитном смрћу тражи утеху”. Зато нема човека без сопствене филозофије и вере, али се стручна филозофија оцењује по ширини и дубини њене концепције.

Сопствени систем Лукић овако конструише: Полази од „онтологије као учења о свету као целини” са категоријама објективно и субјективно постојање, постојање реално и идеално

да би дошао до општег појма постојања: заузима став према категоријама времена и простора, (бес)коначности света; утврђује односе у категорији „свет”: реални свет; између монизма и дуализма и опредељује се за „тријализам” – схвата свет као јединство три „равноправне” и „самосталне” чињенице – материје, духа, енергије; није прихватао Ајнштајнов доказ јединствености материје и енергије, нити да маса и материја нису исто, а дух је сматрао за „једини делатни чинилац у свету, док су материја и енергија пасивни”, „под његовом ‘владом’ ”. За чиниоце духа узимао је ум, вољу и осећање; по савршенству духа разликовао је пет врста – „несвесан, подсвесан, свестан, самостални и индивидуални дух”, а по врсти субјекта чији је односни дух, Лукић говори о индивидуалности духа, о злодуху, узајамним односима материје, енергије и духа, о души (психи), о бесмртности душе (духа) где сматра да „нажалост нема личне бесмртности душе”.

Лукић затим разрађује питање Бића. Разликује просто биће које је једно, и сложена бића (неорганску природу и живи свет, смрт, животну силу, врсте живих бића, човека као „јединство супротности” и одређује његово место у свету, заузима став према тежини човековог места у свету, о раду, ограниченима човека умом и моралом, о полности, смрти, људском стваралаштву; о друштву и човеку као друштвеном производу, о друштвеним скупинама, друштвеном духу, култури, нормама; главном заштитом човекове (не)пролазности сматра (поштено) стваралаштво.

Стога посебну пажњу Лукић посвећује: променама реалног света чији је узрок – дух; развоју света и правцу тога развоја који одређује однос материје, духа и енергије, што значи да тај развој није кружно кретање у буквалном смислу; „циљ света” је тежња савршенству, у чему је Лукић специфични перфекционист. Његов систем обрађује и главне законе света (необходност и случајност, закон одржања света, закон узрочности и слободе, привлачења и одбијања, закон (не)равнотеже, (не)реда и (бес)поретка, (не)склада, законитости и развоја света. Разматра и идеални свет (појаве) као ванвремене и ванпросторне и њихове врсте – свет могућности и свет датости. Посебно се задржава на проблему вредности, на правилима (нормама) – прве исказују оно што јесте а друге оно што треба да буде.

Посебно поглавље Лукић посвећује аксиологији као учењу о вредностима. Аксиологију сматра блиском онтологији јер вредности постоје као део стварности, што значи да повезује вредносне и стварносне судове јер „вредности произилазе из саме суштине

света“ и „важење је начин постојања вредности“. Врсте вредности су: добро као општа вредност, а „врховно добро је постојање света“. Тако Лукић стиже до морала и полази од тога „да је Добро оно што је морално“; формално узев, „морално је оно што се човеку намеће као неизбежно, несумњива дужност његовом сопственом савешћу стога што он себе осећа човеком“ па стога „та унутрашња дужност је апсолутна“ услед чије повреде се јавља грижа савести“ као санкција. Садржински узев, „морално је, односно добро, поступати човечно“ – учинити све што доприноси опстанку човека и човечанства, а то значи делати по умности и слободи. Главним вредностима Лукић сматра истину, правду, слободу, (друштвени) ред (поредак), мир, људско достојанство, лепо (на овој вредности Лукић се посебно задржава). Најзад, од „невредности“ разматра зло и смрт. За њега, живот је услов за сва конкретна добра, која човеку доносе сва могућа задовољства”.

У трећој глави свог система филозофије, Лукић разматра гносеологију. Пише о истинитости и противречности сазнања, о доказима постојања свога „ја“ и спољног света као и о сазнању „идеалног света”.

У Додатку, Лукић излаже своје погледе о Надфилозофији, о њеном предмету и методи, о покушајима објашњења настанка света, о могућности као извору света, о току настанка и крају света, најзад о питању мноштва светова (где не изоставља ни теме о рају, паклу и сл.). Ова глава Лукићеве мисли може се означити и као његова футурологија.

Други део Лукићеве филозофије, Филозофија права, опширно је разрађен као посебна филозофија.

У општој филозофији, Лукић припада школи (правцу) тзв. емпиријске метафизике која се развијала упоредо са позитивизмом, марксизмом, грађанском аксиологијом и другим правцима од друге половине XIX века до данас. Тај правац полази од емпиријских чињеница да би се уздигао не само до метафизике која казује какав свет јесте, код Петронијевића и до „хиперметафизике“, а код Лукића до „надфилозофије“, и указује да остаје отворено и питање какав свет нужно мора и треба да буде, бар као могућност.

О филозофском карактеру радова Радомира Лукића је писано: „Значај Лукићевог система филозофије права може се одредити у односу на филозофију права и системе филозофије права у свету уопште, у Срба и у Лукићевим делима уопште. Он сам нас уверава да не може избећи излагање своје сопствене филозофије, макар његово схватање било несхватљиво за њега самог и неуверљиво”

(Станимировић 2003, 45).

Радомир Лукић је написао велики број и политиколошких радова, у којима је обрађивао све политиколошке теме (држава савременог грађанског друштва, појам класе и касте, политичке странке, политичка теорија државе, савремена држава и друго). Правио је паралелу између два основна система његовог времена – социјализма и капитализма. Социјализам је дефинисао као покушај остварења хуманизма: „Битан недостатак данашњих социјалистичких система био је управо недостатак политичке демократије. Такав недостатак је чинио да су многи с правом сматрали да социјализам или није ништа знатније допринео хуманизму или га је чак смањио у односу на претходна друштва. Међутим, оправдано се може поставити питање да ли је социјализам без политичке (а тиме и без једне врсте економске) демократије заиста социјализам” (Лукић 1966а, 1).

Лукић је критиковао тоталитарни карактер социјалистичког система, сматрајући да се он не може остварити без хуманизма: „Оваквом одредбом хуманизма одредили смо и угао разматрања односа између хуманизма о социјализма, одн. нашег новог Устава. Најпре, социјализам претпоставља хуманизам у смислу који смо одредили, и то хуманизам не само у ширем него и у ужем смислу. Али, наравно, то је минимум хуманизма који претпоставља социјализам. Социјализам тиме још није довољно одређен, одн. тиме још није одређен социјалистички хуманизам, одн. социјалистичко схватање хуманизма. Социјалистички хуманизам се састоји у томе што се сматра да је социјализам предуслов остварења хуманизма, тј. сматра се да се хуманизам састоји у развоју одређених људских особина, а да се ове особине, опет, не могу развити без успостављања социјализма” (Лукић 1966а, 7).

Лукић је писао о држави, политичким партијама, класама, институцијама, култури и осталим политиколошким темама у најширем смислу: „И у расправама о појму политике, као и у оним о многим другим питањима, постоје у науци многа размимоилажења и скоро сваки писац одређује свој појам политике. Отуд се јавља тешкоћа да се уопште о њему расправља и зато претходно треба решити на који начин уопште прићи овом расправљању и отклонити поменути тешкоћу. Ово се може учинити само ако се претходно утврди откуд долази до ове тешкоће” (Лукић 1962, 7).

Политика у себи садржи широк обим појмова и прожима се са свим сегментима друштва: „У свом ширем значењу појам политике обухвата пет саставних елемената. То су политичка делатност (усмеравање), политички субјект, људска делатност које

је предмет усмеравања, одређен правац, одн. циљ усмеравања и, најзад, средства којима се усмеравање остварује” (Лукић 1962, 15).

Лукић је анализирао сва значења и елементе политике. Идеологија је најважнији сегмент политичке странке: „Идеологија је значајан елемент политичке странке, јер ову, као што смо видели, чине људи исте идеологије. Исто тако, политичке странке странке су значајан чинилац идеологизације друштва, тј. оне уносе идеологију у друштво, шире је и усмеравају кретање друштва сходно својој идеологији” (Лукић 1966б, 119).

Идеологија је широк појам који има много својих значења, а Лукић је дефинисао њено уже и шире схватање: „Реч идеологија има више значења. Главна су два. У ширем смислу, под идеологијом се подразумева сваки више или мање целовит систем идеја, различит од других. У ужем смислу, особито у значењу које се овом термину даје у марксистичкој терминологији, под идеологијом се подразумевају само они искази о свету који нису тачни, тј. који су искривљени, изопачени, изокренути, и то из посебних друштвених разлога, о којима ћемо одмах говорити” (Лукић 1966б, 119).

Политичке странке су најважнији сегмент идеологије, и врло битне државне и друштвене институције. „Одредбе политичке странке у разних писаца могу се разликовати (и према томе и разврстати) на разне начине, зависно од броја и врсте обележје која се наводе као основна. Ми ћемо овде покушати да те одредбе управо тако разврстамо – по броју и врсти обележја која се придају странкама, идући од најпростијих до најсложенијих” (Лукић 1966б, 20).

Између осталог Радомир Лукић је писао и о културолошким појавама, тако и о моралу: „Обично се сматра да су морал с једне стране и политика с државом с друге стране у сталном сукобу, да у политици уопште и у вршењу државне посебно (што је најснажнији израз политике) ретко има морала и сл. Макар наизглед то и било тачно, ипак треба истаћи да то није сасвом тачно – боље, да није уопште тачно, јер држава и политика имају свој морал, који не мора да се поклапа, а по правилу се и не поклапа с „обичним” моралом појединаца. Зато је потребно да се питање подробније размотри, да се покаже да и кад држава захтева, нпр., лишавање туђег живота било у рату или при извршењу смртне казне, то ипак није неморално, иако је иначе убиство човека најтежи морални преступ” (Лукић 1986, 123).

Својом научном мишљу Радован Лукић је, осим правној науци, дао значајан допринос и филозофији права, као и политикологији.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Енциклопедија српског народа*, 2008. Београд: Завод за уџбенике.
- Лукић, Радомир. 1986. „Однос морала према политици и држави”.
Политиколошке студије, год. I, бр. 1-4, Београд: Факултет политичких наука
- Лукић, Радомир. 1966а. „Хуманизам и начела новог устава”.
Симпозијум о социјалистичком хуманизму, Београд: САНУ.
- Лукић, Радомир. 1966б. *Политичке странке*. Београд: Научна књига.
- Лукић, Радомир. 1962. *Политичка теорија државе*. Београд: Савез удружења правника Југославије
- Станимировић, Драган. 2003. „Лукићев систем филозофије права”.
Зборник радова Правног факултета у Нишу, XLIII, Ниш

Branko Nadoveza

Institute for Recent History of Serbia, Belgrade

RADOMIR LUKIĆ: POLITICAL AND PHILOSOPHICAL THOUGHT

Resume

Radomir Lukic is a Serbian well-known lawyer, and he also contributed to the development of the philosophy of law, touching upon various philosophical topics. Writing about all segments of society – the state, including ideology, political parties, classes, culture, science, he gave a scientific contribution to understanding both the philosophical and even more sociological segments of these social phenomena. Many of his works have both a political science and philosophy of law dimension. He dealt with these problems from both historical and contemporary aspects. Many of his works are at the intersection of legal and political science, as well as the philosophy of law.

Keywords: Radomir Lukić, law, political science, philosophy of law, state, political parties, ideology, ethics

* Овај рад је примљен 20. априла 2022. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 8. августа 2022. године.